

UDK: 801.55:801.3:808.61/62
Izvorni znanstveni članak
Prilmljeno: 6/1988

Branka Tafra

Zavod za jezik IFF, Zagreb

RAZGRANIČAVANJE OPISNIH I ODNOSNIH PRIDJEVA (leksikološki i leksikografski problem)

U radu će se utvrditi gramatička razlikovna obilježja odnosnih i opisnih pridjeva, posebno onih s istom tvorbenom osnovom, i istražiti leksičko-semantički odnos među njima. Teorijska razrada toga leksikološkog problema mogla bi pomoći da se izbjegnju dosadašnje česte greške u leksikografskoj obradi pridjeva.

UVOD

Rječnik opisuje riječi kao jezične jedinice dajući informacije o njihovoj fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj organiziranosti. Svi se podaci o jednoj leksičkoj jedinici nalaze u rječničkom članku. Svaki je rječnički članak »mala znanstvena monografija« (Ahmanova, 1957, 91). Razlika između rječničkog članka u jednojezičnom i višejezičnom rječniku veoma je velika. Dvojezični rječnik nudi semantičke ekvivalente dvaju prirodnih jezika, najnužnije gramatičke podatke (obično o vrsti riječi), često ortoepske podatke, a rjeđe neke druge. On je instrument prevođenja. Rječnički članak jednojezičnog rječnika pruža mnogo više informacija. One se mogu podijeliti u dvije grupe: informacije o jezičnoj prirodi natukničke riječi (gramatičke, etimološke, semantičke, stilističke...) i informacije o izvanjezičnom kontekstu u kojem se riječ javlja (geografske, vremenske, podatak o informantu, o pisanom izvoru, o autoru definicije i sl.). Svakako će veliki opći dijakronijski rječnici, kao što su akademijски, sadržavati maksimalnu količinu informacija. Koliko će tih leksikografskih informacija biti u rječniku ovisi o tipu rječnika i njegovoj namjeni. Minimalna količina leksikografskih informacija koje pruža rječnički članak jesu informacija o izrazu (lijeva strana rječnika) i sadržaju (desna strana rječnika) riječi kao jezičnog znaka. Uz navedene dvije informacije po leksikografskoj se tradiciji obavezno daje i podatak o leksičko-gramatičkom razredu kojemu riječ pripada (po tradicionalnoj školskoj gramatičkoj podjeli na devet /deset/ vrsta riječi). Leksikografskim jezikom rečeno, rječnički članak mora sadržavati natuknicu (lemu), podatak o vrsti riječi i definiciju. Upravo taj neophodni minimum leksikografskih informacija, tj. natuknica i definicija, jest i najteža muka leksikografske prakse.

Premda se na prvi pogled čini da je mnogo lakše odrediti tzv. lijevu stranu rječnika nego desnu, obje strane nameću niz jednako teških problema. Lijeva strana organizirana je uglavnom abecednim redom. Kako višestoljetna praksa potvrđuje, »abecedni« je kriterij najpraktičniji, mada bi se mogli primijeniti i drugi. U prošlosti je bio uobičajen »tematski« kriterij: naime, riječi su bile klasificirane u semantičke razrede s hiperonimom na vrhu. Određivanje lijeve strane rješava se prije početka

izrade rječnika, a ovisi o vrsti rječnika i njegovu opsegu. Npr. ako se radi rječnik neke epohe, uzмимо ilirskog preporoda, ispišu se svi izvori iz toga vremena, a ako se radi normativni rječnik, u rječnik će ući one riječi koje prema normi ulaze u književni jezik (čestotnije u jednotomnom, a u višetomnom i manje čestotne). To je lakši dio posla. Onaj teži javlja se u toku rada na rječniku, a vezan je uz neriješena gramatička ili leksikološka pitanja, što će se vidjeti kasnije u ovom radu. Budući da su lijeva i desna strana rječnika u metajeziku rječnika u odnosu ekvivalencije, promjene na lijevoj strani automatski bi trebale izazivati promjene na desnoj strani i obratno. U praksi to nije tako jednostavno. Na taj ću se problem vratiti na kraju rada.

Najsloženiji dio leksikografskog posla jest opis semantičke strukture riječi, odnosno definiranje riječi. U jednojezičnom rječniku određuje se denotativno značenje riječi, pa je definicija ustvari denotacija riječi. Iako bi uzimanje u obzir i konotativnog značenja učinilo leksikografski posao još težim, postoje pokušaji da se strogo ne luče denotativno i konotativno značenje. Tako B. Pottier (1974) pokušava u semičkoj analizi uklopiti konotaciju kao »konotativne semove«. Zasad su to samo pokušaji.

U velikom općem rječniku, kao što su rječnici JAZU i SANU, uvrštena su i vlastita imena. Kako su ona desemantizirane riječi, riječi s funkcijom referencije na jedan određeni objekt u stvarnosti, to se ona ne mogu ni definirati. U tom slučaju umjesto identifikacije semantičke strukture riječi identificira se objekt koji je imenovan onom riječju koja je u natuknici. Razlika između denotativnog i referencijalnog značenja najbolje se vidi na primjeru. Značenje apelativa *vjera* možemo podvrći semičkoj analizi, dok je za vlastito ime *Vjera* takva analiza neprovediva. Ustalilo se da se definicijom zove i određivanje referencijalnog značenja, pa i gramatičkoga za sinsemantične riječi, stoga se pod definicijom u širem značenju može podrazumijevati svako objašnjenje (rus. *tolkovanie*) natuknice.

Zasad se zadržimo na denotativnom značenju riječi kao sadržaju leksikografske definicije. Budući da je rječnik zbir nominacijskih sredstava nekoga jezika, moglo bi se zaključiti da se definicije temelje na semantici riječi i sintagmi jer su te jezične jedinice u funkciji jezične nominacije. Za definiciju monosemnihi riječi i nisu potrebne jedinice više jezične razine, ali za definiciju polisemnihi riječi, da bi definicija bila što objektivnija, potrebno je da se leksikograf oslanja na semantiku rečenice, pa i diskursa. Definirati riječ *ormar* leksikograf može i bez konteksta jer mu izvanlingvističko znanje daje elemente za opis značenja te riječi. No, treba težiti da se ostane unutar lingvističke semantike što je više moguće, iako je jasno da leksikograf mora posjedovati veoma široko i izvanlingvističko znanje pri izradi rječnika.

U dosta je slučajeva semantička struktura prepoznatljiva na prvi pogled zahvaľjujući gramatičkim elementima: *brodić* 'malen brod', *begovica* 'begova žena', *brdovit*, 'koji je pun brda', *krmeljivo* 'koji ima krmelje', *odgajatelj* 'onaj koji odgaja'. Ali, definirati pridjev *mastan* bez konteksta napametani je i suviše subjektivan leksikografski čin. Samo bogata rječnička kartoteka može otkriti svu složenost semantičke strukture te riječi. Babić (1986, 400) navodi tri značenja: 'koji je začinjen mašču', 'koji je pun masti', 'koji je zaprljan mašču', a Rečnik SANU, koji ima veliku kartoteku, čak 21 značenje (uz frazeološka značenja).

Koliko će značenja navesti leksikograf ovisi o potvrdama koje ima u kartoteci i svakako o opsegu rječnika koji izrađuje. Zbog toga će broj značenja varirati od rječnika do rječnika. Razgraničavanje značenja (semema) polisemnihi riječi spada u

najsloženije probleme i leksikologije i leksikografije. Neki su leksikolozi skloni teoriji da se kod polisemnih riječi radi o leksičko-semantičkom variranju, a drugi pak pobijaju postojanje takvih varijanti koje bi pretpostavljale postojanje i invarijantnog značenja.

Riječ nema značenje sama po sebi, ono je u njoj potencija, kao što je i sâm rječni (< riječ) znak, a postoji tek aktualizacijom u kontekstu. Odnosno, slijedeći aristotelovsku filozofiju, aktualnim može postati samo ono što postoji kao potencija.

Leksikograf treba polaziti od činjenice da se leksičko značenje (semem) polisemne riječi aktualizira u jezičnom kontekstu i da su sva ta značenja »ravnopravna« u rječničkom članku bez obzira na to koji se princip njihove hijerarhizacije primijeni. Treba objediniti slične kontekste u kojima se ostvaruje isto značenje, npr. u sintagmama *masna haljina*, *masno odijelo*, *mastan stolnjak* kao semantička konstanta javlja se semem 'zaprljan mašću'. Ta će konstanta u leksikografskoj definiciji biti izdvojena kao jedno od značenja mnogoznačne riječi *mastan*. Ona je prepoznatljiva svim govornicima kojima je namijenjen rječnik. Ovdje treba spomenuti i opseg rječnika: u manjem rječniku registrirat će se uglavnom uzualna značenja, a u većemu i okazionalna.

Zadržat ćemo se na nekim problemima definiranja pridjeva u jednojezičnom rječniku, točnije na razgraničavanju opisnih i odnosnih pridjeva (posebno onih s istom tvorbenom osnovom) i na planu izraza i na planu sadržaja.

PODJELA PRIDJEVA

Školske gramatike dijele pridjeve prema značenju na opisne, gradivne i posvojne ili ih uopće ne dijele u razrede (Maretić, 1963; Stevanović, 1964). Odnosni pridjevi predmet su novijih rasprava. Najprije se pisalo o »odrednima« (Ristić, 1956; Pešikan, 1957), da bi Babić (1966, 1986) pod utjecajem ruske gramatike uveo podjelu pridjeva na opisne (kvalitativne) i odnosne¹, a Silić-Rosandić (1979) na kvalitativne i relacijske. Babićevom zaslugom mnoga su razgraničenja među pridjevima postala jasnija, što će upravo leksikografu biti od velike pomoći. Na dosta pitanja leksikograf će naći odgovor u Babićevoj Tvorbi, ali ne može očekivati sva rješenja jer rječnik i tvorba imaju različite sadržaje i načine opisa leksičkih jedinica. Tako će se u Tvorbi naći navedeno značenje imenice s kojom je pridjev semantički i gramatički kompatibilan, ali ne i značenje pridjeva (usp. poglavlje »Značenje u tvorbi od imenica za oznaku biljaka«, str. 345). Za leksikografa je bitan semantički binom u cjelini: *bukov list*, *bukova daska*, jer se u njemu ostvaruje jedno od značenja pridjeva *bukov*.

Podjela pridjeva na dva razreda ima svoje razloge i u semantici i u gramatici. Opisni pridjevi označuju jednu osobinu predmeta (u najširem značenju riječi predmet), izdvojenu od svih drugih osobina, koja može biti različita intenziteta, a odnosni pridjevi označuju osobinu predmeta na osnovi odnosa prema drugom predmetu.

¹ Ta podjela kod Babića ipak nije »čista«, ali to nije bitno za ovaj rad. Polazim od gledišta da se pridjevi mogu podijeliti u ta dva razreda.

Ta se dva razreda gramatički razlikuju po:

- sufiksima
- kategoriji kvalitativnosti ~ nekvalitativnosti²
- komparaciji
- gramatičkoj oznaci vida
- vrsti deklinacije
- motiviranosti ~ nemotiviranosti

Odnosne bismo mogli dalje dijeliti u podrazrede, ali to nije predmet ovoga rada. Gramatičke osobine ovih dvaju pridjevskih razreda mogu se prikazati grafički ovako:

	opisni	odnosni
sufiksi ³	-an, -ø, -at, -iv, -ast ...	-ni, -ji, -ski, -ov, -in...
kvalitativnost	+	-
komparacija	+	-
vid	+	+
gramatička oznaka vida	+	0
imenička deklinacija	+	±
zamjениčka deklinacija	+	±
motiviranost	±	+

Iz navedenoga vidimo da je raspodjela sufikasa različita, jedni služe za tvorbu opisnih, a drugi za tvorbu odnosnih pridjeva. Pridjevi u kojih je kvalitativnost razlikovno obilježje imaju komparaciju (u tablici označeni znakom +)⁴. Što se tiče kategorije određenosti ~ neodređenosti, za predmet ovoga rada nije potrebno ulaziti dublje u taj problem, o kojemu lingvisti još nisu rekli sve. Polazim od toga da zapravo imenice ovladavaju kategorijom određenosti ~ neodređenosti i da tu svoju osobinu ostvaruju preko pridjeva u sintagmatskim vezama s njima. Osobina pak pridjeva da gramatičkim sredstvima izriču određenu i neodređenu predmetnost zove se pridjevski vid. Pridjevski je vid sintaktička kategorija koja ima dvije gramatičke oznake: određeni i neodređeni vid. Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika tumače da opisni i gradivni pridjevi mogu biti i određeni i neodređeni, posvojni pridjevi sa sufiksima -ov/-ev, -ljev, -in samo neodređeni, a svi ostali posvojni pridjevi samo određeni, vezujući pridjevski vid uz vrstu deklinacije: svi se neodređeni pridjevi dekliniraju po imeničkoj deklinaciji, a svi određeni po zamjениčkoj deklinaciji.

² Ta kategorija gramatičkim sredstvima razgraničava izmjerljivost/neizmjerljivost osobine. Naziv nije sretno izabran jer je kvalitativnost svojstvo svih pridjeva (Golovin, 1983, 120), samo se kod opisnih pridjeva daje mjeriti, stupnjevati. Još je neprihvatljiviji ruski naziv »kategorija kačestvenosti~odnositel'nosti«.

³ Babić (1986) navodi 151 sufiks. Ne može se sada ulaziti u raspravu da li je tu mjesto nultom sufiksu ili nije. Sve što je u ovom radu u vezi s tvorbom pridjeva preuzela sam iz Babićevih radova.

⁴ Ovdje se, naravno, ne uzimaju u obzir prenesena značenja odnosnih pridjeva.

Međutim, pridjevski je vid osobina s v i h pridjeva. Zbog toga mi je bliže ono mišljenje koje pridjevski vid tumači polazeći od sintakse prema morfologiji, a ne obratno, kako to čine naše gramatike. Prema prvom stajalištu (Znika, 1985; Katičić, 1986, 385) kategorija pridjevskog vida je morfološki izražena samo u opisnih pridjeva: *Ima siv šešir*. *Ima sivi šešir*, a u odnosnih je morfološki neutralizirana (u tablici znak 0): *Uže je ùlarskō*. *Ùlarskō* uže ima više niti⁵. U oba slučaja možemo postaviti pitanja *kakav* i *koji*. Na pitanje *kakav* odgovaraju neodređeni pridjevi (*Ima siv šešir*. *Uže je ùlarskō*.), a na pitanje *koji* odgovaraju određeni pridjevi (*Ima sivi šešir*. *Ùlarskō* uže ima više niti.). Prema tome, gramatički morfemi -Ø i -i u opisnih su pridjeva izraz morfološke oznake za kategoriju pridjevskog vida. U ovom mi je radu neodređeni lik naziv za morfološki lik opisnih pridjeva s morfemom -Ø, a određeni lik za opisne pridjeve s morfemom -i. Na morfološkom planu ne možemo kod odnosnih pridjeva govoriti o određenom i neodređenom liku. Samo na sintaktičkom planu, tj. prema njihovoj funkciji, možemo za odnosne pridjeve reći da li su određeni ili neodređeni. Što se pak tiče deklinacije, isti se opisni pridjev jednom deklinira po imeničkoj (*siv*, -a, -u...), a drugi put po zamjeničkoj (*sivi*, -oga, -omu...) deklinaciji, dok se neki odnosni dekliniraju po imeničkoj (*bratov*, -a, -u...), a drugi po zamjeničkoj (*bosanski*, -oga, -omu...) (u tablici ±). Po tvorbi opisni su i motivirane (*sila* > *silan*, *vlaga* > *vlažan*, *grba* > *grbav*) i nemotivirane riječi (*crn*, *žut*, *lak*, *siv*) (u tablici ±), a odnosni samo motivirane riječi (*zub* > *zubni*, *salon* > *salonski*, *bukva* > *bukov*). Dakle, opisni i odnosni pridjevi mogu se gramatički razgraničiti po gramatičkom značenju (kvalitativnost ~ nekvalitativnost), po morfološkim obilježjima (morfološka oznaka vida, komparacija, vrsta deklinacije), po tvorbenim obilježjima (sufiksi, motiviranost ~ nemotiviranost), dok ih funkcija (vid) veže u jedan leksičko-gramatički razred odvajajući ih od drugih razreda riječi.

Međutim, i gramatička i semantička je granica između ta dva razreda promjenljiva, nestalna (RG, 544). Opisni mogu izgubiti svoje leksičko značenje, mogućnost tvorbe neodređenog lika, pa onda i komparacije, npr. *bijeli grab*, *gluhi javor*, *drhtavi šaš*, *slijepi miš*, *stari svat*, *mrki ugljen*, *dragi kamen*, *Novi zavjet* itd. Cijela sveza ima leksikaliziran karakter. Pridjev u njoj vrši funkciju identifikacije vrste (Fekete, 1973, 107—112). S druge strane, pridjevi s odnosnim sufiksima mogu dobiti opisno značenje i mogu se komparirati (*crnački posao*, *krokodilske suze*, *najdemokratskije društvo*, *najslavenskija duša*). Takve pojave nisu zanimljive za gramatiku, ali ih jednojezični rječnici moraju obuhvatiti.

DEFINICIJA PRIDJEVA U JEDNOJEZIČNOM RJEČNIKU

Leksikograf se ne smije dati zavesti morfološkim likom pridjeva, pa automatski npr. pridjeve sa sufiksom -ski definirati kao odnosne. Kao i kod svih drugih riječi treba navesti ona značenja koja su aktualizirana u kartoteci.

Da bi se odredilo da li neki pridjev ima opisno ili odnosno značenje, nije dovoljan ni pouzdan samo gramatički kriterij (tvorbeni sufiksi i komparacija). On može biti pomoćni kriterij, a za leksikografa izvor sadržaja njegove definicije mora biti semantika sintagme, rečenice i diskursa. Značenje najvećeg broja pridjeva vidljivo je iz veze pridjeva i imenice: *zlatna narukvica*, *zlatna djevojka*, *gospodskije*

⁵ Primjeri su iz rada M. Znika (1985).

držanje, gospodski klan, žučna rasprava, žučni kamenci, vodeno vino, vodeni cvijet, ali je za neka značenja, pogotovo prenesena, potrebna veća hijerarhijska jezična jedinica od sintagme: *mačje oči*⁶ (u žene ili mačke), *junačko držanje* (Kraljevića Marka ili nekog dječaka), *biblijski papir* (u Bibliji ili u nekoj drugoj knjizi).

Ono što gramatičar ne uzima u obzir, a leksikograf mora, to je preneseno značenje. Pridjevi s odnosnim sufixima u rečenici mogu imati preneseno, kvalitativno značenje. Tada se definiraju kao i svi drugi opisni pridjevi: definicija je opisna, a može se zamijeniti i sinonimom, također opisnim pridjevom. Obrada ostaje unutar istoga rječničkog članka.

Leksikograf se u izradi rječničkog članka služi metajezikom koji ima svoje specifičnosti. Npr. jezik definicije čine posebne sintaktičke konstrukcije, s veoma čestotnim riječima, koje u pravilu imaju svoju natuknicu (kružni tok rječnika). Te su konstrukcije tipizirane za neke semantičke i gramatičke razrede riječi, pa ih možemo smatrati leksikografskim formulama ('isto što', 'dem. od', 'koji se odnosi na', 'onaj koji je' itd.). U definiciji pridjeva one su veoma česte: 'adj. poss. od', 'koji je od', 'koji pripada', 'koji se odnosi na', 'koji ima', 'koji obiluje', 'koji je kao', 'koji je pun'. Velik broj pridjeva mogli bismo svrstati u nekoliko semantičkih razreda koji bi imali svoje definicijske formule, npr.:

- a) pridjevi koji znače odnos
profesorski 'koji se odnosi na profesore'
- b) pridjevi koji znače obilje
dlakav 'koji je pun dlaka'
- c) pridjevi koji znače mogućnost
šutljivo 'koji može šutjeti'
- d) pridjevi koji znače sličnost
lepezast 'koji ima oblik lepeze'

Dalje bi se mogle razraditi definicijske formule prema značenju pridjevskih sufixa, ali nas to sada ne zanima. Opširnije o značenju pridjevskih sufixa može se vidjeti u Babićevoj Tvorbi.

Opravdano se nameće pitanje da li su izvedenice čije je leksičko značenje izraženo gramatičkim elementima (osnovom i sufixom) predmet leksikografije ili tvorbe riječi. Ili šire, da li je tvorba dio gramatike ili dio leksikologije? Ako je dio gramatike, onda mnogim izvedenicama ne bi bilo mjesto u rječniku. Očito je da se ne može dati jednoznačan odgovor, što se vidi po rješenjima u gramatikama i lingvističkim radovima. Pa i najnovija i najpotpunije obrađena tvorba u nas (Babić, 1986) nosi podnaslov »nacrt za gramatiku«, a tvorba je definirana kao lingvistička disciplina koja pripada leksikologiji (str. 11). Leksikologiju pak, usprkos različitim shvaćanjima o dijelovima gramatike, nitko ne svrstava u gramatiku. Možda se i ova granica (gramatika/leksikologija), a i mnoge druge granice u lingvistici, ne bi trebala shvaćati suviše strogo. U našem se slučaju gramatika i leksikologija potpomažu jer je nemoguće razdvojiti rječnik i gramatiku.

Kako je definiranje pridjeva u mnogim slučajevima olakšano poznavanjem njihovih tvorbenih obrazaca, izlazi da se leksikograf ne bi trebao ni mučiti s njima. Kada se pogledaju naši rječnici, uočiti će se da to i nije baš lak posao⁷.

⁶ Sintagme sam preuzela od Babića (1986).

⁷ Fekete i Babić navode dosta primjera iz naših rječnika i daju svoje mišljenje, pa nije potrebno da to ponavljam.

Definicija odnosnog pridjeva je tipizirana: 'koji se odnosi na...' (stoji imenica od koje je pridjev izveden). To je dosta općenita definicija, prilično široka i suviše apstraktna, ali je najčešće jedino moguća:

kemijski 'koji se odnosi na kemiju'
autobusni 'koji se odnosi na autobus'
jahaći 'koji se odnosi na jahanje'
bosanski 'koji se odnosi na Bosnu i Bosance'

Ovisno o leksičkom značenju imenice uz koju pridjev stoji, definicije odnosnih pridjeva mogu biti i drugačije:

'koji služi za...' (*kišni kaput*)
 'koji je u vezi s ...' (*dudov prelac*)
 'koji pripada...' (*bolesnikov krevet*)

Na što leksikograf treba obratiti pažnju u definiranju pridjeva?

1. U prvom redu treba razlikovati opisne pridjeve sa sufiksima: -(a)n, -an, -en, -ov(a)n/-ev(a)n i odnosne pridjeve sa sufiksima -ni, -ani, -eni, -ovni/-evni. Kada govorimo o razgraničavanju odnosnih i opisnih pridjeva, onda mislimo upravo na njih. O tome se nije dovoljno vodilo računa u izradi rječnika. Fekete (1984, 209) konstatira: »Ako se uporede rezultati teorijskih istraživanja sa stanjem u našim rečnicima, čak i najnovijim, zapaziće se dvoje: 1. leksikografska praksa kao da ne prati i ne primenjuje u dovoljno sistematskoj meri teorijska rešenja i 2. leksikografska praksa sukobljava se sa slučajevima koji zahtevaju naknadna teorijska osvetljavanja. Rezultat je najčešće — odsustvo sistemskog pristupa i obrade ovakvih tipova prideva, sporadična rešenja i nejednakosti čak i u onim prilikama kada bi se to moglo izbeći.« Babić (1986, 402) o tome kaže: »Budući da je spoznaja o posebnosti sufiksa -ni u našim lingvističkim djelima jasno iznesena tek u najnovije doba, u praktičnim jezičnim priručnicima nije mogao biti dobro prikazan odnos pridjeva sa sufiksima -(a)n i -ni. Posebno to vrijedi za rječnike. U njima se opisni pridjevi s -(a)n i odnosni s -ni različito prikazuju: sad se svaki prikazuje pod svojom natuknicom, sad se oba prikazuju pod natuknicom s -(a)n, katkada oba i pod natuknicom s -ni, ili se odnosni s -ni upućuje na pridjev s -(a)n ili je obratno.«

2. Neki od odnosnih pridjeva sa sufiksom -ni imaju dubletni nastavak -ski, pa će njihova obrada u rječniku biti ovakva:

akustični adj. isto što *akustički* (akustična mjerenja)
akustički adj. koji se odnosi na akustiku, usp. *akustični*

Opisni pridjev obrađuje se drugačije:

akustičan -čna, adj. koji ima dobru akustiku, zvučan (akustična dvorana)

3. Treba razlikovati osnovno od prenesenog značenja. Pridjevi s odnosnim sufiksima mogu imati opisno značenje kada im je značenje preneseno (kao što smo vidjeli u primjerima *biblijski papir* /u nebiblijskoj knjizi/, *junačka desnica* /u dječaka/, *mačje oči* /u žene/).

4. Gradivni pridjevi imaju iste sufikse kao i odnosni pa se tvorbeno mogu svrstati u taj razred, pogotovo što veoma rijetko završavaju nultim morfemom (*zlatan prsten*). Uz to intenzitet osobine koju označuju ne može se mjeriti, pa zato, kao i drugi odnosni pridjevi, gradivni pridjevi nemaju komparaciju. Međutim, oni čine poseban semantički razred, pa ih tako leksikograf treba i obrađivati. Nije isto značenje pridjeva u ovim parovima:

hrastova šuma | hrastova klupa
mesna industrija | mesni proizvod
pamučni kombinat | pamučni stoljnjak
kukuruzno spremište | kukuruzni kruh

U prvom nizu pridjevi će imati definiciju 'koji se odnosi na', a u drugom 'koji je od'.

I kod gradivnih treba paziti na prenesena značenja: *zlatna djevojka*, *željezna leđi*, *kameno srce*. U takvim sintagmatskim vezama pridjevi imaju preneseno značenje. Babić (1966, 168) smatra da u tom slučaju gradivni imaju neodređeni lik (*kristalan jezik*, *olovan umor*), a Fekete (1984, bilješka 13) navodi primjere *drveni advokat* 'osoba koja se bespravno bavi advokatskim poslovima; loš advokat/savjetnik' (Matešić s. v. advokat) i *željezni krst* 'vrsta fašističkog odlikovanja' kao dokaz da je za gradivne pridjeve s prenesenim značenjem običniji određeni lik. Mislim da ovdje nije bitno pitanje da li je pridjevsko značenje preneseno (advokat nije od drveta, a odlikovanje ne mora biti od željeza), nego postojanje leksikalizirane sveze — prva je frazeološka, a druga terminološka (vidi naprijed navedene primjere: *bijeli grab*, *mrki ugljen*, *dragi kamen* itd.).

5. Treba obratiti pažnju na raspodjelu sufikasa s obzirom na to da li označuju odnos

- a) prema jednini ili množini:
akademijin 'koji se odnosi na akademiju'
akademijski 'koji se odnosi na akademije'
profesorov 'koji se odnosi na profesora'
profesorski 'koji se odnosi na profesore'
- b) prema dvije ili više imenica:
gradski 'koji se odnosi na grad i gradove'
zagrebački 'koji se odnosi na Zagreb i Zagrepčane'
filozofski 'koji se odnosi na filozofiju i filozofe'
bankarski 'koji se odnosi na banku, bankare i bankarstvo'

Pojavu da se jedan pridjev odnosi na dvije imenice s kojima ima zajedničku osnovu Babić (1966, 98) zove sekundarna mutacija.

Leksikografski posao ne bi bio mukotrpan da je sve jasno i jednoznačno i da nema onih slučajeva »između«. Često leksikograf nema dosta primjera kontekstualne upotrebe pridjeva, pa ne zna koje je značenje polisemnog pridjeva aktualizirano. Neki su pridjevi na razini jezične nominacije dvoznačni. Tek na razini jezične komunikacije moguća je identifikacija njihove semantičke strukture. Neki opisni pridjevi na -(a)n imaju samo određeni lik, pa ih je teško razgraničiti od odnosnih sa sufiksom -ni. Neki pak među njima, kao što su oni složeno-sufiksne tvorbe (tip *jednodnevni*), mogu imati i opisno i odnosno značenje ('koji traje jedan dan', 'koji ima jedan dan' i 'koji se odnosi na jedan dan' /Babić, 1986, 383/).

Za većinu pridjeva ta su razgraničenja očita, ali će ipak ostati dio neriješenih slučajeva. Leksikograf će nad njima zastati s upitom, kao što se često pita i za druge pojave: da li je ova riječ naziv ili nije, da li je homonim ili nije, da li su dva značenja ili jedno... Pojedinačni primjeri ne trebaju obeshrabriti. Potrebno je izgrađivati leksikografsku teoriju na sustavnim pojavama, a izuzetke i neriješene slučajeve svoditi na minimum.

LEKSIČKO-SEMANTIČKI ODNOSI

Razmatrajući razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva, koje se tiče i gramatike i semantike, došli smo do jednog leksikološkog problema. Kako tretirati odnosne i opisne pridjeve s istim leksičkim morfemom — kao polisemiju ili kao homonimiju, ili su to dvije riječi koje se samo djelomično morfološki (isti paradigmatički obrazac za određeni lik opisnog pridjeva i za odnosni) i semantički (veza s imenicom od koje su tvoreni) poklapaju i nisu u nikakvu sustavnom odnosu, ili o jednoj riječi koja je promijenila funkciju ili pak o nečemu drugome? Hoće li dakle *kišan* (*kišna godina*) i *kišni* (*kišna kabanica*) biti obrađeni pod jednom ili pod dvije natuknice?

Treba vidjeti po čemu se ta dva niza pridjeva razlikuju, a po čemu su slična. Vjerojatno ne bi bilo leksikografskih nesporazuma oko njih da se određeni lik opisnih pridjeva morfološki ne podudara s odnosnim pridjevom. A problema ne bi ni trebalo biti! Vidjeli smo da je pridjevski vid osobina svih pridjeva i da je kod opisnih pridjeva morfološki označen, a kod odnosnih je morfološki neutraliziran. On ne određuje leksički status pridjeva. Promjenom vida pridjev ne mijenja svoje leksičko značenje, on mijenja samo svoju funkciju. I određeni i neodređeni pridjevi kvalificiraju, samo što određeni kvalificirajući i identificiraju (Katičić, 1986, 385). Prema tome navedeni pridjevi *kišan* i *kišni* ne razlikuju se po vidu, već po kategorijalnom značenju, tj. onom značenju po kojemu se opisni i odnosni pridjevi svrstavaju u dva gramatička razreda. »Leksikografi kao da nisu uvijek dovoljno svesni — da se tu ne radi o oblicima pridevskog vida (određenog i neodređenog), već o dvema morfološki distinktivnim vrednostima« (Fekete, 1984, 211). Osim toga, ako je neodređeni lik osnovni leksički lik (kao što je to infinitiv u glagola ili Njd u imenica) opisnog pridjeva (a od toga i polazim), onda određeni lik opisnog pridjeva ne može biti u opoziciji s odnosnim pridjevom iste tvorbene osnove pri uspostavljanju rječničke natuknice. Zbog toga je s leksikološkog stajališta neispravna ona često ponavljana formula u našim rječnicima »u odr. vidu«, »obično odr.«, »samo odr.«

U lingvističkoj literaturi u nas već se raspravljalo o razlikama između opisnih i odnosnih pridjeva (Babić, Ristić, Pešikan, Fekete...), ali taj odnos nije obrađen s leksikološko-leksikografskog stajališta. Uočene su greške u našim rječnicima, konstatirano je da se na desnoj strani moraju vidjeti razlike u značenju opisnih i odnosnih pridjeva, ali o lijevoj strani rječnika nije bilo govora. Fekete je (1984) posvetio veliku pažnju utvrđivanju »oblika pridevskih reči u poziciji rečničke odrednice (natuknice)... i značenja koja proističu iz distinkcije ovih dvehu pridevskih formi«, ali nije odgovorio na svoje pitanje »da li u rečniku registrovati u okviru natuknice jednu formu« s napomenom o drugoj formi, ili »prideve prikazati kao dve autonomne natuknice«.

Pešikan (1957, 173) za pridjeve tipa *stočni* u sintagmama *stočno Homolje* i *stočni trg* kaže: »To su samo po obliku (ili po poreklu) iste reči, a danas one predstavljaju zapravo homonime, jer među njima postoji semantička razlika.« Znači — dvije riječi i dvije natuknice. Međutim, homonimi ne mogu nikako biti sve da se i morfološki potpuno izjednače (tj. da u potpunosti prevladaju određeni likovi opisnih pridjeva, što je težnja u nekim standardnojezičnim izrazima hrvatskog ili srpskog jezika, i da su istoga akcenta), jer je uvjet za homonimiju osim istosti izraza dvaju leksema i potpuna odvojenost njihovih semantičkih struktura. A u *stočno Homolje* i *stočni trg* postoji semantička kohezija!

Fekete (1984) smatra da po obliku nisu iste riječi, odnosno da su to morfološki dvije grupe pridjeva: 1. -(a)n (< њнъ)/-(a)nī (mastan/-snī) i 2. -nī (autobusnī). Sinkronijski to su zaista dva niza pridjeva, jedni sa sufiksima -(a)n, -an, -en, -ov(a)n/-ev(a)n i drugi sa sufiksima -nī, -anī, -enī, -ovnī/-evnī. To što je Rječnik JAZU i ovaj drugi niz svodio pod neodređeni lik (usp. npr. natuknicu *stolan/!*) može se, a i ne mora, opravdati dijakronijskim karakterom toga rječnika.

Marojević (1987, 254) prihvaća Babićevo razlikovanje navedenih sufikasa, ali ga, doduše, ne bi smetalo ni da ih je autor posmatrao kao jedan sufiks. Jer: u svakom od navedenih parova radi se o genetski istom sufiksu čija je semantika uslovljena semantičkim preobražajem samih prideva (odnosni → opisni), pridevski vid je obeležje samih opisnih prideva nezavisno od sufiksa, a akcenatsko razlikovanje je fakultativno i obuhvata mali broj prideva.« Međutim, ako se radi sinkronijski opis tvorbe, a pogotovo ako se radi rječnik, nije potrebno pozivati dijakroniju u pomoć. Ostaje još da se kaže nešto i o akcenatskim razlikama, iako su one za Marojevića nebitne. Naime, postoji težnja da se ti morfološki parnjaci akcenatski razlikuju. Kod odnosnih pridjeva na -(a)nī, -enī čest je kratkouzlazni akcent na predzadnjem slogu, kojim se odnosni pridjev razlikuje od određenog lika opisnoga pridjeva⁸. To nije pravilo. Možda ta akcenatska razlikovnost nije dosljedno provedena baš zbog toga što svi odnosni pridjevi nemaju usporedni opisni pridjev. Više o akcenatskim opozicijama može se vidjeti kod Babića (1966, 184), a ovdje je dovoljno da navedemo nekoliko primjera, mada je dostatan i minimalan par kao dokaz da se radi o dvije leksičke skupine.

sūnčani ~ sunčani
zvūčni ~ zvūčni
brōjni ~ brōjni
strōjni ~ strōjni
vōdeni ~ vodēni
gvōzdeni ~ gvōzdeni
pōsni ~ pōsni⁹

Morali smo se uvjeriti u postojanje morfoloških, a i fonoloških razlika kako bismo odbacili mogućnost postojanja polisemije. Budući da nije u pitanju polisemija, nema leksikološkog razloga da se ti pridjevi obrađuju u jednom rječničkom članku. Slijedi zaključak da se opisni i odnosni pridjevi s navedenim sufiksima trebaju obraditi svaki pod svojom natuknicom jer se morfološki i semantički razlikuju.

Treba usput objasniti još neke momente. Leksikografu se ne mogu dati takvi pouzdani kriteriji koji bi mu omogućavali ispravan postupak u radu. Ima mnogo razloga koji opravdavaju leksikografske greške. Jedna se greška ne može nikako opravdati, a javlja se kad leksikograf naruši odnos ekvivalencije između lijeve i

⁸ Usput možemo spomenuti da je još Della Bella u svojoj gramatici pred rječnikom *Dizionario italiano, latino, illirico* (Venezia 1728) razlikovao *studēni* (u njega *studēni*) i *stūdeni* (u njega *stūdeni*).

⁹ Babić (1986, 404) smatra da je pridjev u sintagmi *posno jelo* dvoznačan ('jelo koje se jede kad je post' /može biti i masno, npr. šaran/ i 'nemasno jelo'). Kako postoji akcenatska opozicija (prema Babiću, 1966, 163) *pōsni* ~ *pōsni*, onda nema dvoznačnosti, odnosno polisemije, jer su tu dva pridjeva: *postan* 'nemastan' i *posni* 'koji se odnosi na post'. Homografija u našem jeziku, gdje akcent igra distinktivnu ulogu, ne znači uvijek i istost izraza jezičnog znaka (usp. *lūk* i *lūk!*).

desne strane rječnika. U našem slučaju, ako je u natuknici opisni pridjev (makar i pogrešno uspostavljen), definicija mora odgovarati opisnom pridjevu. I obratno, ako je u natuknici odnosni pridjev, i definicija mora odgovarati odnosnom pridjevu. Nažalost, naši rječnici vrve mnoštvom i krivo uspostavljenih natuknica i neodgovarajućih definicija. Odnos ekvivalencije mora se zadržati i tu leksikograf ne smije griješiti. No, treba razlikovati promjene na lijevoj i desnoj strani koje ne mijenjaju taj odnos. Naime, ne moraju dvije riječi, morfološki različite, automatski imati svaka svoju natuknicu. U našoj se leksikografskoj praksi uobičava da neke dublete imaju jedan rječnički članak: *poet/poeta, komunist/komunista, bol m./bol f. kovert m./koverta f., koncertantica/koncertantkinja* da bi se ekonomiziralo s prostorom. Postupak je opravdan jer su denotativna značenja tih parova ista. Semantička istost je prevladala nad gramatičkom različitosti. Da se vratimo na uvodni dio ovoga rada. Promjena na lijevoj strani rječnika ipak ne izaziva uvijek promjenu i na desnoj strani rječnika. Ni promjene na desnoj strani ne moraju uvijek izazvati promjene na lijevoj. Leksikografski je ispravno kada se različite funkcije iste riječi obrađuju u jednom rječničkom članku. Poimeničeni pridjevi kod kojih se ne može govoriti o završenom procesu poimeničenja, dakle o konverziji, nego samo o pojedinačnim primjerima promjene funkcije obrađuju se unutar pridjevske natuknice.

Došao je stari.
Izabrali su mladoga.
Sit gladnu ne vjeruje.
Sve je više siromašnih.

U tim se primjerima ne radi o konverziji nego samo o promjeni funkcije: pridjev u nekoj upotrebi obavlja funkciju imenice.

Jesu li ta dva niza pridjeva (imamo stalno na umu pridjeve s navedenim sufixima) u kakvu leksičko-semantičkom odnosu? S leksikološkoga stajališta ti se pridjevi nalaze u paronimijskom odnosu. Paronimi (grč. *παρά* uz + *ὄνομα* ime) jesu riječi iste tvorbene porodice, istoga leksičko-gramatičkog razreda i bliskih semantičkih struktura. Kao što u lingvistici postoje neslaganja što su homonimi ili sinonimi, što su pravi, a što nepotpuni homonimi ili sinonimi, tako postoje i različita mišljenja što su paronimi, koji su potpuni, a koji nepotpuni. Zasad ćemo ta mišljenja ostaviti po strani. Za naš predmet bitno je da paronimiju shvaćam kao leksičku pojavu unutar iste vrste riječi (neki je autori naprimjer poistovjećuju s tvorbenom porodicom) u kojoj su članovi vezani paradigmatiskim odnosima. Važno nam je da utvrdimo u kakvu su semantičkom odnosu opisni i odnosni pridjevi iste tvorbene osnove. Od homonima se paronimi razlikuju po tome što nemaju isti izraz kao homonimi, što im semantičke strukture imaju barem jedan integralni sem, a kod homonima nijedan. Slični su po tome što su kontekstualno nezamjenljivi kao i homonimi. Kontekstualna zamjenljivost paronima smatra se greškom. Paronimi mogu kao i homonimi dobiti stilsku vrijednost u pravljenu kalambura. Bliski su tvorbenim sinonimima po sličnosti na planu izraza, ali se razlikuju po tome što im se razlike u semantičkoj strukturi ne mogu neutralizirati pa nisu zbog toga kontekstualno zamjenljivi, dok se semantičke razlike u sinonima mogu neutralizirati (Tafra, 1982), pa su kontekstualno zamjenljivi. Da se vidi razlika između tvorbenih sinonima i paronima, evo nekoliko primjera:

sinonimijski niz:

kišan, kišoviti
akustični, akustički
stručni, strukovni
uljni, uljani
sintaksni, sintaktični, sintaktički
čitalac, čitatelj
šaljivčina, šaljivac, šaljivdžija
sužavati, suživati

paronimijski niz:

kišan ~ kišni
akustičan ~ akustični, akustički
stručan ~ stručni
uljast ~ uljni, uljani
zubni ~ zupčast
adresat ~ adresant
diplomat ~ diplomant
crveniti ~ crvenjeti

Paronimi se često nalaze upravo među pridjevima zbog mogućnosti tvorbe brojnih pridjeva od iste tvorbene osnove. Ali oni nisu tvorbeni fenomen, oni su leksičko-semantička pojava kao i antonimi, sinonimi, homonimi, o kojima leksikograf mora voditi računa.

Ako leksik ne gledamo samo kao niz, popis leksičkih jedinica, ako među tim jezičnim jedinicama otkrijemo i objasnimo strukturne odnose, što je zadatak leksikologije, onda će i leksikograf u leksiku gledati sustav čiji su članovi vezani paradigmatičkim i sintagmatskim vezama, pa će prema tome i obrađivati rječničke natuknice, a ne svaku za sebe, izoliranu od drugih, kao da među njima nema nikakvih veza ili odnosa.

Ovime nije riješen problem razgraničavanja opisnih i odnosnih pridjeva. Potrebna su nova istraživanja koja bi potvrdila izneseno mišljenje ili pružila drugačija rješenja. Posebno bi trebalo istražiti samo gradivne pridjeve da se vidi da li su danas prevladali likovi s morfemom -i nad likovima s morfemom -Ø. Otvoreno je i pitanje prenesenoga značenja u primjerima gdje je taj prijenos diskutabilan (npr. *Sizifov posao, Ahilova peta, Adamova jabučica, Gordijev čvor*)¹⁰.

¹⁰ I o velikom se slovu može diskutirati.

LITERATURA

- Ahmanova, O. S., 1957: *Očerki po obščej i ruskoj leksikologii*, Moskva.
- Babić, S., 1966: *Sufiksalna tvorba pridjeva u svremenom hrvatskom književnom jeziku*, Rad JAZU, 344, Zagreb.
- Babić, S., 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb.
- Fekete, E., 1973: *Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku*, Južnoslovenski filolog, 29, sv. 3—4, Beograd.
- Fekete, E., 1984: *Dileme oko utvrđivanja leksičkih formi nekih tipova srpskohrvatskih pridevskih izvedenica*, Leksikografija i leksikologija, Novi Sad.
- Golovin, B. N., 1983: *Vvedenie v jazykoznanie*, Moskva.
- Katičić, R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb.
- Maretić, T., 1963: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Marojević, R., 1987: *Stjepan Babić, Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku...*, Južnoslovenski filolog, XLIII, Beograd.
- Matešić, J., 1982: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb.
- Pešikan, M., 1957: *»Određni pridev u srpskohrvatskom jeziku« — osvrt na članak prof. S. Ristića*, Naš jezik, VIII, 5—6, Beograd.
- Pottier, B., 1974: *Linguistique générale*, Klincksieck, Paris.
- Ristić, S., 1956: *Određni pridev u srpskohrvatskom jeziku*, Književnost i jezik u školi, 2—3, Beograd.
- RG: *Rusškaja gramatika*, tom I, Akademija nauk SSSR, Moskva 1982.
- Rečnik SANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, Srpska akademija nauka i umetnosti, 12 knj., Beograd 1959—1984.
- Rječnik JAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 23 knj., Zagreb 1880—1976.
- Silić, J.-Rosandić, D., 1979: *Osnove morfologije i morfofostilistike hrvatskog književnog jezika*, Zagreb.
- Stevanović, M., 1964: *Savremeni srpskohrvatski jezik*, I, Beograd.
- Tafra, B., 1982: *Sinonimija*, Leksikografija i leksikologija, Beograd—Novi Sad.
- Znika, M., 1985: *Izvedena referencija*, Rasprave Zavoda za jezik, 10—11, Zagreb.

RÉSUMÉ

DÉLIMITATION DES ADJECTIFS DESCRIPTIFS ET RELATIFS
(un problème lexicologique et lexicographique)

Dans cet article, l'auteur constate quelle est la caractéristique différentielle entre les adjectifs descriptifs et relatifs et il y est analysé la relation lexico-sémantique qui existe entre eux. En les comparant avec des autres phénomènes lexicaux, il y est détecté une relation paronymique entre les adjectifs descriptifs et relatifs s'il s'agit de la même racine formationnelle. Dans cet article, sont délimités les paronymes par rapport aux homonymes et les synonymes formationnels. Cette analyse théorique de ce problème lexicologique pourra être utile dans la pratique lexicographique pour l'élaboration des lemmes adjectivaux.